

PROVET I PSYKOLOGI 16.9.2013 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Vid bedömningen läggs särskild vikt vid hur genomtänkt (moget) svaret är och hur väl examinandena behärskar den psykologiska kunskapen. Ett förtjänstfullt svar är väl strukturerat och logiskt uppbyggt. Frågan besvaras i enlighet med uppgiftsformuleringen. I uppgiften kan examinandena uppmanas att antingen beskriva, bedöma, granska/diskutera eller förklara psykologiska fenomen samt göra jämförelser mellan olika perspektiv. Fakta och argument som presenteras bör vara väl underbyggda. Examinandena ska uppvisa självständighet i behandlingen av psykologisk kunskap samt färdighet i att tillämpa och utveckla psykologiska teman.

Uppgift 1

I svaret ingår en beskrivning av nervsystemet och dess två delsystem som är förbundna med varandra; det perifera och det centrala nervsystemet. Nervsystemet är uppbyggt av nervceller och deras stödceller.

Det perifera nervsystemet består av två delar, det somatiska och det autonoma nervsystemet. Det somatiska nervsystemet är viljestyrt och förmedlar impulser via de motoriska nervbanorna till den viljestyrda muskulaturen samt förmedlar information från sinnesorganen till hjärnbarken via de sensoriska nervbanorna. Det autonoma nervsystemet är inte viljestyrt och det svarar för regleringen av funktionerna hos våra inre organ samt våra känsloupplevelser. Det autonoma nervsystemet kan vidare delas in i det sympatiska och det parasympatiska.

Det centrala nervsystemet består av hjärnan (som skyddas av skallens ben) och ryggmärgen (som omsluts av ryggraden). Hjärnan består av tre delar, framhjärnan, mitthjärnan och bakhjärnan. Till framhjärnan hör stora hjärnan och mellanhjärnan. Till bakhjärnan hör hjärnbryggan, förlängda märgen och lilla hjärnan. Hjärnan kan också indelas i stora hjärnan, lilla hjärnan och hjärnstammen.

En beskrivning av de olika hjärnlobernas funktioner behöver inte ingå i svaret.

Uppgiften handlar om nervsystemets helhetsstruktur som i läroböckerna går under rubriken "människans nervsystem". Även om uppgiften inte är att beskriva nervcellerna i sig, kan en redogörelse för dem betraktas som en styrka om svaret i övrigt utgör en sakkunnig beskrivning av nervsystemets helhetsstruktur. På motsvarande sätt kan en mera ingående beskrivning av stora hjärnans funktionella uppbyggnad anses förtjänstfull även om uppgiften inte direkt förutsätter detta.

Uppgift 2

Uppgiften bygger på tillämpning och examinanden kan här på ett mångsidigt sätt använda sig av psykologisk kunskap om lärande, motivation, känslor och grupperprocesser. Att läraren är inspirerad innebär att han eller hon har ett passionerat förhållande till sitt eget arbete och är inriktad på att upprätthålla och utveckla sin sakkunskap inom ämnet. Den som känner entusiasm för sitt ämne har möjlighet att väcka sina elevers inre motivation att lära sig, till skillnad från yttre motivation. Redan entusiasmen i sig är betydelsefull eftersom positiva känslor lätt smittar av sig i socialt samspel. En lärare som själv är fylld av inspiration kan väcka samma sinnestillstånd hos sina elever. Eleverna entusiasmeras genom att man presenterar intressanta exempel och berättelser som förankrar den vetenskapliga kunskapen i elevernas egna erfarenheter. En ivrig lärare lyssnar på sina elever och strukturerar undervisningen så att den bygger vidare på sådant som har fångat elevernas intresse och på de insikter som de fått under studieprocessen. Eleverna blir mest engagerade då man använder kollektiva metoder, så att de får bearbeta lärostoffet i grupp. Inspirerande lärare experimenterar och utvecklar tillsammans med eleverna nya studiemetoder, som t.ex. kan vara undersökande och problembaserade.

Uppgift 3

I ett gott svar diskuteras lekens betydelse för individens sociala relationer, kognitiva färdigheter och motorik. I ett gott svar kan examinanden beskriva hurdana lekar 3–5-åriga barn leker. Beskrivningen av lekarna är korrekt och knyts också samman med 3–5-åringens utvecklingsnivå. Examinanden kan i svaret ta upp hur lekaktiviteterna utvecklas också i ett vidare perspektiv, men svaret ska fokusera på den åldersperiod som frågan gäller. Examinanden kan också diskutera lekens betydelse i det givna åldersspektret och granska detta utifrån olika teoretiska inriktningar inom psykologin. Svaret kan även behandla lekens betydelse med fokus lagd på barnets psykiska hälsa: Vilken betydelse kan leken ha t.ex. vid behandlingen av traumatiska händelser eller vad kan hända om barnets normala lek på ett eller annat sätt förhindras?

Uppgift 4

a)

I ett gott svar ger examinanden en generell beskrivning av innebörden i begreppet stress (organismens reaktion på ett verkligt eller inbillat hot, överbelastning av organismen m.m.). Av svaret bör också framgå vilka faktorer som kan förorsaka stress för individen och hur stressen kommer till uttryck. Såväl psykiska som fysiska och sociala orsaker till och följer av stress behandlas. I ett gott svar förmår examinanden också skilja mellan positiv och negativ stress, kortvarig och långvarig stress samt traumatisk stress. (2 p.)

b)

I ett gott svar behandlas individens förmåga till självreglering, något som kan skydda mot stress. Examinanden beskriver såväl stresshanteringsmetoder som försvarsmekanismer (coping- och defensmekanismer) på ett mångsidigt sätt och tar upp både primitivare och mognare former. I svaret kan individens temperaments- och personlighetsdrag också behandlas. Svaret kan även baseras på olika teoretiska synsätt inom psykologin när det gäller hur individen kan skydda sig mot stress. (4 p.)

Uppgift 5

Uppgiften gäller tillämpning av psykologisk kunskap och i alla psykologikurser ingår material för att besvara frågan. I uppgiften beskrivs en 19-årig person och det är därför naturligt att basera sitt svar på specifika utvecklingsuppgifter som hör ihop med denna åldersperiod och på övergången till vuxenlivet. En annan central synvinkel är den inlärningspsykologiska, och i svaret bör i synnerhet teorier och begrepp med anknytning till motivation tas upp. Det ligger nära till hands att reflektera över frågor kring psykisk hälsa, t.ex. stress och depression. Också teorier och begrepp som hänför sig till personlighets- och socialpsykologin kan vara relevanta. Ett gott svar är diskuterande och inrymmer ett flertal olika, möjligen också alternativa, perspektiv: examinanden förstår att orsakerna bakom den situation som beskrivs i uppgiften är komplexa och att man utifrån en kort beskrivning inte kan dra alltför bestämda slutsatser.

Uppgift 6

Ett jämförande grepp är utgångspunkten för ett gott svar och detta förutsätter kännedom också om andra personlighetsteorier. I det goda svaret kan man börja med att beskriva personligheten som fenomen och som begrepp ur ett vidare perspektiv, t.ex. presentera de begreppsliga uttryck som används inom personlighetspsykologin och vilket syfte personlighetsteorierna har. Examinanden kan diskutera egenskapsteoriernas (Big Five, Eysenck, Cattell och temperamentsteorierna) styrkor och svagheter exempelvis ur följande synvinklar: Hur väl kan man med hjälp av dem förklara människans beteende, vilken roll spelar de biologiska faktorerna i teorin, hur mäter man personlighet, hur kan personlighetsteorin testas genom forskning, hur förklarar teorin orsakerna till psykiska problem eller hurdana terapiformer kan man utveckla på dess grund? I ett gott svar kan examinanden också ta upp skillnaderna mellan de olika egenskapsteorierna och orsakerna till att antalet egenskaper i de olika teorierna varierar.

Uppgift 7

Språket lärs genom samspel med andra. Redan i den tidigaste utvecklingsfasen övar spädbarnet upp många icke-verbala färdigheter, såsom ögonkontakt och turtagning. På det baserar sig den förmåga till språklig interaktion och samtal som barnet gradvis utvecklar.

Barnet bör få språklig stimulans under de sensitiva eller kritiska perioderna. Under de sensitiva perioderna är barnet speciellt mottagligt för att lära sig språk, senast under de kritiska perioderna bör språklig exponering förekomma.

Barnet hör vanligtvis sitt modersmål redan i fosterstadiet. I den tidiga utvecklingen innehåller barnets joller många språkljud som delvis är främmande för modersmålet, men som senare formar sig i enlighet med modersmålet.

Ungefär vid ett halvt års ålder upprepar barnet stavelser när det jollrar och sina första ord producerar det i allmänhet vid cirka ett års ålder. I samband med detta utvecklas symbolfunktionen. Barnets förståelse för ord kommer alltid tidigare än det kan producera dem.

Ungefär vid 2 års ålder kombinerar barnet ord till korta meningar och ordförrådet börjar växa med fart. Det är först efter detta som barnet aktivt börjar tillämpa grammatikens regler.

I svaret kan examinanden beskriva talutvecklingens neurala grund samt redogöra för senare faser i barnets talutveckling, för frågeperioder eller för den språkliga utvecklingens samband med övrig utveckling.

Uppgift 8

Minnesfunktionerna försvagas i ålderdomen, men bara delvis. Inkodningen av information blir långsammare och mera känslig för störningar (informationsbearbetningen påverkas). Arbetsminnets effektivitet försvagas. Äldre människor har svårare än yngre att hålla flera saker i minnet samtidigt. Lagringsminnets verksamhet försvagas. Händelser som ligger nära i tiden (episoder) blir svårare att återkalla i minnet, däremot kan igenkännandet fungera bättre. Medvetna minnen är svåra att framkalla, medan färdigheter återkallas lättare. Regleringen av informationsbearbetningen försvagas. Eftersom till exempel minnesstrategierna kräver ansträngning och dessa blir sämre med åldern, får äldre människor svårare att lära sig sådant som är nytt eller främmande.

I svaret kan examinanden behandla minnessjukdomar (t.ex. alzheimer) och demens (försvagning av intellektuella förmågor) och minnessystemen kan också beskrivas mera utförligt.

Uppgift +9

Utgångspunkten för denna uppgift är den sociokulturella psykologins uppfattning om att de biologiska, psykologiska och de kulturella faktorerna är intimt sammanvävda från de allra tidigaste faserna i individens utveckling. När en människa växer upp inom ramen för en kultur och genomgår en socialisationsprocess formas hon till en psyko-fysisk-social helhet. Hennes tänkande eller "inre tal" baserar sig på tillägnet av språket som med sina begrepp och betydelser har utvecklats genom kulturhistorien. Individens utveckling blir delaktig av den egna kulturen först genom samspelet med sina föräldrar och senare i kontakten med de gradvis utvidgade sociala gemenskaperna och nätverken. Individens utveckling går från det yttre till det inre; all psykisk aktivitet utspelar sig först mellan människor och blir först därefter individens egna inre processer. Genom socialisationsprocessen växer individen in i sin grupp och anammar i takt med sin utveckling dess värden, normer, seder och bruk, vilka förändras över tid.

I ett gott svar diskuteras förhållandet mellan individen och kulturen kritiskt: varje människa är unik och hennes utvecklingsprocess är dynamisk, vilket innebär att hon tillägnar sig kulturen och dess innebörder ur sitt eget perspektiv med utgångspunkt i sina egna handlingar och strävanden; sålunda anammar människorna inte kulturen passivt och de skapar sin egna personliga relation till den.

Uppgift +10

I ett gott svar diskuteras fenomenet såväl utifrån regleringen av vakenheten som ur ett sömnperspektiv. Regleringen av vakenheten är förknippad med element som hör ihop med dygnsrytmens neurala grund och regleringsmekanismer, t.ex. hjärnstammen, ämnesomsättningen, hypotalamus och transmittorämnena. Det är också viktigt att diskutera hur individen själv kan reglera sin vakenhet och hur problem med aktiveringsnivån kan påverka både läggdagsstid och funktionsförmåga under dagen. Ur sömnforskningsperspektiv kan det vara bra att ta upp frågan om sömnstadier och sömnstörningar och hur de påverkar människans välbefinnande och verksamhet. Diskussionen kan också handla om vad som är tillräcklig sömn med beaktande av kompensationsömn och det individuella behovet av sömn. När det gäller de dagliga funktionerna och aktiviteterna är sambanden mellan sömnmängd, sömnstadier och inlärning centrala.

Svaret kan vidare knyta an till de ungas sociala utveckling och autonomisträvanden.